ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 101, Şubat 2020, s. 135-143

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.39987>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
2.12.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.02.2020

Dr. Öğr. Üyesi Abdulhamit KAVAK
Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Eskişehir Tarihi
a.kavak@kilis.edu.tr

YENİ ASUR DÖNEMİNDE SİLİNDİR MÜHÜRLER ÜZERİNDE ÇİZGİSEL ÜSLUPTA BETİMLENEN MÜCADELE, HAYAT AĞACI, SAVAŞ ARABASI ZİYAFET SAHNELERİ

Öz

Yeni Asur dönemine çizgisel üslupta yapılan mühürler, elle tutulan taşçı kalemi gibi sivri uçlu aletlerle, serpantin sabuntaşı, mermer, kireçtaşı gibi yumuşak malzemenin işlenmesiyle oluşturulmuştur. Bu mühürler üzerinde ziyafet, hayat ağacı, savaş ve mücadele konuları ağırlıklı olarak betimlenmiştir. Konuların bir bütünlük göstermesi için, mührün alt ve üst tarafı sınır çizgisiyle sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırılan alanda ana konunun yanı sıra, yarımaya, yazı kalemi, göz pastili, balık, akrep, kuş, gibi doldurma motifleri kazınmıştır. Ayrıca Tanrı ve Tanrıçalar sembolleriyle birlikte mühürlerin üzerine işlenmiştir. Silindir mühürlerin tarihlendirilmesinde çok sayıda metot kullanılmaktadır. Boyutları uzun olan silindir mühürler, kısa olanlara nazaran daha önce yapılmıştır. Örneğin II. Assurnasirpal döneminde yapılan silindir mühürler, daha sonraki dönemlerde yapılan silindir mühürlerden daha uzundur.

Anahtar kelimeler: Yeni Asur, Çizgisel Üslup, Silindir Mühür, Ziyafet

COMBAT, TREE OF LIFE, CHARIOT, FEAST SCENES DEPICTED IN LINEAR STYLE ON CYLINDER SEALS IN THE NEW ASSYRIAN PERIOD

Abstract

The seals made in the new Assyrian period in linear style were formed by the processing of soft materials such as serpentine soapstone, marble, limestone with pointed tools such as hand-held stone-masonry. These seals are depicted mainly as topics of a feast, the tree of life, war, struggle. The lower and upper sides of the seal are bordered by a demarcation line so that the subjects show an integrity. Besides the main subject, filling motifs such as halibut, writing pen, eye lozenge, fish, scorpion, bird, etc. are engraved in this restricted area. It is also engraved on the seals along with the symbols of Gods and Goddesses. Cylinder seals with long dimensions are made earlier than shorter ones. For example, cylinder seals made in Assurnasirpal II period are longer than cylinder seals made in later periods.

Keywords: New Assyria, Linear Style, Cylinder Seal, Feast

Giriş

Mezopotamya’da yaklaşık MÖ 3500 yılından itibaren kullanıldığı bilinen silindir mühürler, genellikle taştan yapılmış ancak, bazen de cam, fildişi, fayans, kil ve kile benzeyen yumuşak malzemenin üzerine desen çizilerek oluşturulmuş, genellikle boydan boya delinmiş silindirik şekilli nesnelerdir. Silindirlerin üzerine işlenen motifler, kil veya bal mumu gibi yumuşak malzemenin üzerine yuvarlandığında, kabartma olarak çıkmaktadır ve devamlı bir görüntü elde edilmektedir. Damga mühürler ile mühürlemek kolay olmasına rağmen, daha geniş alanları mühürleme imkânı sağlaması ve anlatılacak olan konunun daha anlaşılır hale gelmesini kolaylaştırması sebebiyle silindir mühürler tercih edilmiştir. Anlatılan konunun dağılmaması için, ilk başlarda silindir mühürlerin üst kısımlarına hayvan başlı tutamaklar yapılmıştır. Zamanla bu hayvan başlı tutamakların yerini, metal aparatlar almıştır. Silindir mühürler önceleri tapınağın, sonraları ise sarayın ürünlerini kimliklendirmek ve korumak amacıyla kullanılmış olmalıdır. Yazının kullanılmasıyla birlikte silindir mühürler asıl işlevine ulaşmıştır. M.Ö. III. binin ikinci çeyreğinde, herhangi bir kurumun üyesi olmayan, bireysel kişilerin isimlerinin yazılı olduğu mühür baskıları da görülmeye başlanır (Collon, 1997:12-13; Feingold, 2014:2-3; Collon, 1990:11; Pittman, 1987:10; Basmachi, 1994:plate 1; Buchanan, 1981:42-49; Porada, 1993:563; Collon, 1987:13-15).

Silindir mühür yapımında kullanılan malzeme, dönemsel anlamda değişiklik gösterir. Bazı dönemlerde popüler olan malzemeye birlikte diğer malzemedan yapılmış mühürler bir arada bulunmaktadır. Bu nedenle silindir mühür yapımında kullanılan malzemenin özelliğine bakarak tam bir tarihlendirme yapmak oldukça zordur. Örneğin Uruk döneminde mühür yapımında, beyaz veya pembe mermerden yapılan ürün sayısı fazla iken, Yeni Asur dönemine gelindiğinde taş ustası kalemi gibi elle tutulan, özellikle sivri uçlu aletlerle nispeten yumuşak bir malzemeye sahip serpantin, sabuntaşı, kireçtaşı, mermerden yapılan mühürler sayıca fazladır (Frankfort, 1939:4-5; Iskara, 2016:68; Merrillees, 1990:13; Moorey, 1994:58-60).

Mühürlerin alt ve üst sınırları, sınır çizgisi ya da balıksırtı motifiyle sınırlandırılmıştır. Sınır çizgisiyle sınırlandırılmış olan silindir mühürlerin, üzerinde betimlenen ana temalarını mücadele, ziyafet sahneleri oluşturur. Bu sahnelerin yanı sıra, savaş arabası, hayat ağacı, tapı-

nım sahneleri gibi çok sayıda konu işlenmiştir (Porada, 1948b:Plate XC, XCVI). Bu konuların işlendiği çizgisel üslupta yapılmış silindir mühürler M.Ö. IX. yüzyılın başları ve M.Ö. VIII. yüzyılın sonlarında yaygın olmakla beraber, sınırlı sayıda da olsa varlığını M.Ö. VII. ve VI. yüzyılda devam ettirmiştir. Silindir mühürlerin tarihlendirilmesinde birden fazla yöntem kullanılmaktadır. Örneğin, çoğunlukla Yeni Asur devleti zamanında başkentlik yapmış Ashur ve Nimrud şehirlerinden gelen tabakalı örneklemelerden, rölyeplerde betimlenen figürlerin ikonografik paralellikler üzerinden ve mühürlerin boyutlarına göre yapılabilmektedir. Uzun olan silindir mühürler, kısa olanlara nazaran daha önce yapılmış olmalıdır. Örneğin II. Assurnasirpal döneminde yapılan silindir mühürler, Yeni Asur döneminde en uzun yapılmış olanıdır. Erken çizgisel üslupta yapılan silindir mühürler genellikle büyük ebatları, zig zag biçimli kenarlıkları ve sık kesimleriyle ayırt edilebilir (Teissier, 1984:34; Collon, 2001:2-3).

Yeni Asur dönemi mühürlerinde kullanılan çizgisel üslupta yapılmış silindir mühürlerin, Kassitlerden alınmış olabileceği iddia edilmektedir. Bu iddiaların sebepleri ise, Orta Asur döneminde çizgisel üslupta yapılan silindir mühürlerin az olması ve Orta Asur dönemi silindir mühürleri gerçekçi bir izlenim verirken, Yeni Asur dönemi mühürlerinin ise Kassitler mühürleri gibi dekoratif özellikler göstermesine bağlanmaktadır. Yeni Asur döneminde çizgilerle yapılan mühürlerin yanı sıra, model (kabartma/kalıp) Kesim Çarkı ve Matkap ile yapılan mühürler de mevcuttur. Bu mühürler arasında Linear üslupta yapılanlar en geniş grubu oluşturur. Bu teknikle yapılan mühürler üzerindeki figürler, çizgisel olarak betimlenir. Yani çizgiyle betimlenen figürlerin detayları yatay ve dikey çizgilerle verilir (Porada, 1948a:70-73).

Çizgisel Üslupta İşlenen Silindir Mühürler Üzerinde Yer Alan Konular

Mücadele Sahneleri

Silindir mühürlerde hayvan betimlemesi her daim varlığını koruyarak popülerliğini devam ettirmiştir. Dönemin silindirleri üzerinde betimlenen karışık hayvanlar, bazen sıra halinde ilerlerken bazen de birbirleriyle mücadele ederken görülmektedir. Kahramanlar ve boğa adam gibi efsanevi yaratıklar, M.Ö. 2750 tarihinden itibaren boğaları, koyunları veya keçileri, yırtıcı hayvanların saldırısından korurken gösterilmiştir (Collon, 1997:13-14).

Mücadele sahnelerinde, av sahneleri ön plana çıkmaktadır (Resim 1). Bu av sahnelerinin betimlendiği mühürlerde, naturalistik ve mitolojik sahneler görülür. Bunlardan ilki olan naturalistik av sahnelerinde, avcı dizini bükerek ya da ayakta boğa veya dağ keçisine yayı ile atış yaparken görülür. Avlanan hayvanların bazen arka, bazen de ön tarafından avlandığı görülmektedir. Özellikle arkası dönük av hayvanının, başını avcıya dönerek bakmasında bir anlam olup olmadığını anlatan bir kayda rastlanmamıştır. Yayın kullanılmadığı av sahnelerinde, bu silahın yerini eğri kılıç almıştır. Bir diğer dikkat çeken ayrıntı ise, bitki motiflerinin bazen av ile avcı arasında yer alması, bazen ise sahnenin sonunda yer almasıdır (Albenda, 1978:17-18; Porada, 1948a:75).

Resim 1: Av sahnesi

Mitolojik av sahnelerinde birden fazla konu işlenmiştir. Bu konuların başında sfenks-canavar, avcı-sfenks, kanatlıboğa-avcı, boğa başlı griffin-dağ keçisi gibi konular betimlenmiştir. Bu canavarların birbiriyle mücadelelerinin yanı sıra birbirlerini takip eder biçimde betimlenmiş canavar sıraları da görülmektedir (Resim 2).

Resim 2: Mücadele

Mücadele sahnelerinin yer aldığı mühürlerde, av hayvanları ve avcılarının yanı sıra, çok sayıda doldurma motifi görülür. Bu motifler arasında, kuş, balık, akrep, yıldız, yedi nokta, yarım hilal, hurma ağacı yaprağı, palmiye, sivri uçlu yazma ve işaretleme aleti, çivi işareti, çiçeksi roset, eşkenar dörtgen (göz pastili) yer alır (Resim 3). Ayrıca bu motiflerin belirlenen bir alanda yapılabilmesi için yatay, doğrusal sınır çizgisi ve zig zag motifi gibi silindirin sınırlarını belirlemeye yarayan belirteçler kullanılmıştır (Collon, 2001:42-43).

Resim 3: Mitolojik mücadele sahnesi

Hayat Ağacı

M.Ö. IV. bin yılda Mezopotamya'da belirgin dini öneme sahip, stilize edilmiş bir ağaç, bir sanat motifi olarak ortaya çıkar ve M.Ö. II. binde Mısır ve Yunanistan'a kadar yayılır. Ağacın ne anlama geldiği konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak motifin genel bileşimi, çarpıcı bir şekilde daha sonraki dönemde ortaya çıkan Hristiyanlık, Yahudilik, Müslümanlık inancında yer alan yaşam ağacını çağrıştırmaktadır. Hayat Ağacı kavramının gerçekte, Eski Mezopotamya'da var olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Bu nedenle bugün birçok bilim adamı, Mezopotamya Ağacı yerine kutsal ağaç kelimesini tercih etmektedir. Yeni Asur Krallığının yükselişiyle birlikte, bu ağaç formu, tüm Yakın Doğu'da yayılır ve ilk binyılın sonuna kadar görülmeye devam eder. Yeni Asur Ağacının mevcut yüzlerce örneği, motifin ve ikonografisinin çoğunun daha önceki dönemlerden miras alındığı gerçeğini yansıtan çok sayıda bireysel çeşitlilik gösterir (Resim 4). Hayat ağacı temel olarak, taş kaide üzerinde duran ve palmet, çam kozalakları veya nar ile saçaklı yatay veya kesişen çizgiler ağıyla çevrili bir palmet tacının bulunduğu bir gövdeden oluşur.

Resim 4: Hayat ağacı

Daha ayrıntılı sahnelerde gövde kısmının üst ve orta kısımda eklem veya düğümler bulunur. Taban ve gövdenin sağında ve solunda ise karşılık gelen sayıda küçük daireler bulunur. Karşılıklı olarak duran hayvan, insan veya doğaüstü figürler genellikle ağacı çevrelerken kanatlı bir disk bütünü üzerinde durur (Parpola, 1993:161-164). Hayat ağacı motifi genellikle sahnenin tam ortasında yer alır ve ağacın her iki tarafında iki figür görülür. Bu figürler hayat ağacının üzerinde bulunan kanatlı güneş kursundan dökülen ışık demetlerini toplarken betimlenmiştir. Hayat ağacının her iki yanında bulunan figürler arasında kral, kanatlı kahraman, tapan, yönetici gibi figürlerin yanı sıra, boğa, kuş gibi hayvanların betimlendiği silindirler de mevcuttur (Porada, 1948a:76-78).

Savaş Arabaları

Savaş ve avlarda kullanılan hafif savaş arabaları M.Ö. II. binin ortasında Mitanni ve Suriye silindirleri üzerinde görülür. Bu ilk örneklerde savaş arabalarının üzerindeki figürler tanımlamaz iken II. Asurnasirpal dönemine tarihlendirilen av sahnelerinin betimlendiği relieflerde kralı okçu olarak gösterirken, araba da sürücü tarafından kullanılmıştır.

Savaş arabacısı genellikle yalnızdır. Bazen sol tarafında araba sürücüsü betimlenmiştir. Tek başına betimlendiği silindirlerde, eliyle hayvan ya da insana atış yaptığı için, atın dizginleri beline bağlanmış biçimde betimlenmiştir (Resim 5).

Resim 5: Savaş arabası

Av sahnelerinde arabaları takip eden kuş ve göksel sembol görülür. Bu kuş büyük bir ihtimalle akbaba olmalıdır. Av hayvanı olarak genellikle boğa görülür. Aslanın av hayvanı olarak öldürülmesi kraliyete ait bir ayrıcalık olmalıdır. Ayrıca savaş arabalarının atlarının ayakları altında ezilen insanlar ve canavarla ile mücadelenin anlatıldığı sahneler de mevcuttur (Porada, 1948a:79).

Eski Mezopotamya’da savaş arabaları sahneleri M.Ö. II. binin ikinci yarısında çok az betimlendiği için, daha çok Suriyeli savaş arabaları sahneleri ilham vermiş olmalıdır. Çizgisel üslupta yapılan yeni Asur dönemi silindirleri üzerinde betimlenen savaş arabaları II. Asurnasirpal dönemi relieflerinde betimlenen savaş arabalarına çok benzer. Bu benzerlikte mührün tarihlendirilmesinde önemli katkı sağlar (Collon, 2001:57-59).

Ziyafet Sahneleri

Çizgisel üslupta yapılan silindirler üzerinde betimlen ziyafet sahnelerinde, bir masa etrafında iki figür görülmektedir (Resim 6). Bu iki figürden biri olan kralın, bir elinde yay diğer elinde kupa görülmektedir. Görevli ise ya elinde yelpaze sallamaktadır ya da elini yukarı kaldırmış olarak betimlenmiştir.

Resim 6: Ziyafet

Genellikle iki figürün arasında çapraz ayaklı-boğa tırnaklı, bazen üzeri örtülü bir masa bulunmakta ve üzerinde sivri dipli bir kap görülmektedir. Benzer sahneleri II. Asurnasirpal reliefleri üzerinde de görülür. Bu rölyeflerde kral otururken ve elinde kupayla görülür. Kral iki görevli tarafından çevrelenmiştir. Öndeki figürün elinde kralın kupasına kattığı içkinin bulunduğu hayvan başlı bir kap ve yelpaze varken, arkada bulunan figürde ise yelpaze ve yay için

kullanılan ok ve sadak bulunmaktadır. Yeni Asur dönemine tarihlenen silindir mühürler üzerinde farklı ritüel yemek sahnelerine de rastlanmaktadır. Örneğin kumaş ile örtülü yemek masasının üzerinde görevli tarafından sunulan balık buna güzel bir örnektir (Teissier, 1984: 36-37; Buchanan, 1966:109; Collon, 2001:64-65; Black and Green, 1992: 68; Teissier, 1984: 37).

Sonuç

Damga mühürlerin yapımı silindir mühür yapımına nazaran daha kolaydır. Ancak bilinirliğin artırılması ve anlatılan konu hakkında daha detaylı bilgi vermesi sebebiyle yaklaşık üç bin yıl boyunca silindir mühürler tercih edilmiştir. Silindir mühürler farklı kurum ve kişiler tarafından kullanılmıştır. İlk başlarda, dini amaçlarla tapınağın ürünlerini, daha sonra da sırasıyla sarayın ve kişilerin ürünlerini kimliklendirme ve koruma altına alma amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Erken dönem silindir mühürlerde betimlenen motifin baskısı yapılan alana düzgün çıkması için mühürlerin uç kısımlarına tutamaklar yapılmıştır. Bu tutamakların bazılarında hayvan başları görülmektedir. Zamanla işlerinde tecrübe kazanan ustalar, mühürleri baştan sona लेकर bir aparat ile tutturmuşlardır. Bu aparatların bazıları altından yapılmıştır. Ayrıca mühürlerin ortasından ip geçirilerek, mühürler belde bulunan kemere takılmış ya da bilek ve boyunda taşınmışlardır. Arkeolojik çalışmalar sonucu mezarlarda bulunan silindir mühürlerin, insanı kötülüklerden veya cinlerden koruması sebebiyle ölen kişiyle birlikte defnedildiği düşünülmektedir.

Silindir mühür yapımında kullanılan malzeme, dönemsel ve bölgesel anlamda değişiklik gösterir. Bazı dönemlerde popüler olan malzemeye birlikte temin edilebilen diğer malzemeden yapılmış mühürler bir arada bulunmaktadır. Bu nedenle silindir mühür yapımında kullanılan malzemenin türüne bakarak tarihlendirme yapmak oldukça zordur. Örneğin Uruk döneminde mühür yapımında, mermerden yapılan ürün sayısı fazla iken, Yeni Asur döneminde serpantin, sabuntaşı, kireçtaşı, vb. malzemeden yapılan mühürler fazladır. Ayrıca mühür yapımında kullanılan hammadde Mezopotamya dışından getirildiği için dönemin siyasi ve askeri olayları da bu malzemelerin teminini zorlaştırmıştır.

Mühür ustalarının eserlerini oluştururken belirli bir nizamla göre yaptıkları, arkeolojik çalışmalar sonucunda elde edilen silindir mühürler vasıtasıyla anlaşılmaktadır. Mühür ustaları, mühürlerin alt ve üst sınırlarını ya balıksırtı motifiyle ya da düz sınır çizgisiyle sınırlandırmışlardır. Bu sınırlandırılan alanda özellikle mücadele ve ziyafet sahneleri önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca tanrılara tapınım, hayat ağacı, savaş arabaları, mitolojik sahneler de diğer betimlenen konulardır. Bu ana motiflerin yanı sıra kuş, balık, akrep, yıldız, yedi nokta, hilal, hurma ağacı yaprağı, palmye, çivi işareti, çiçeksi roset, eşkenar dörtgen (göz pastili) ve buna benzer motifler, doldurma motifi olarak kullanılmıştır.

M.Ö. IX. yüzyılın başları ve VIII. yüzyılın sonlarına kadar kullanımı oldukça yaygın olan çizgisel üslupta yapılan silindir mühürlerin tarihlendirilmesinde birden fazla yöntemin kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu yöntemlerden bazıları mührün ebadına göre belirlenirken bazıları da mührün üzerinde betimlenen sahnelerden stil kritik yöntemiyle elde edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Albenda, P. (1978). Of Gods, Men and Monsters On Assyrian Seals, American Schools Of Oriental Research, Volume 41. No.1: 17-22.
- Basmachi, F. (1994). Cylinder seals in the irak museum uruk and jamdat nasr periods. Nabu Publications, London.
- Black, J. and Green, A. (1992). Gods, demons and symbols of ancient mesopotamia. London.
- Buchanan, B. (1966). Catalogue of ancient near eastern seals in the ashmolean museum. Volume I Cylinder Seals, Oxford.
- Buchanan, B. (1981). Early near eastern seals, in the yale babylonian collection. New Haven and London, Yale Universty Press.
- Collon, D. (1987). First impressions cylinder seals in the ancient near east. British Museum Publications, London.
- Collon, D. (1990). Interpreting the past-near eastern seals. University Of California Press, London.
- Collon, D. (1997). 7000 years of the seals. British Museum Press, London.
- Collon, D. (2001). Catalogue of the western asiatic seals in the british museum, cylinder seals V, neo assyrian and neo babylonian periods. London.
- Feingold, R. (2014). Engraved on stone, mesopotamian cylinder seals and seal inscriptions in the old babylonian period. Gorgias Press, USA.
- Frankfort, H. (1939). Cylinder seals: a documentary essay on the art and religion of the ancient near east. London.
- Iskara, M. (2016). Bottle-brush' tree and its role in creating standard compositions on neo-assyrian seals in the linear-style. Études et Travaux XXIX (2016), 67-73.
- Merrillees, P., H. (1990). Cylinder and stamp seals in australian collections. Deakin University, Archaeology Research Unit Occasional Paper III, Victoria Collegepress, Melbourne.
- Moorey, P., R., S. (1994). Ancient mesopotamian material and industries: the archaeological evidence. London.
- Parpola, S. (1993). The Assyrian Tree of Life: Tracing the origins of Jewish monotheism and Greek philosophy. Journal of Near Eastern Studies 52/3, 161-208.
- Pittman, H. (1987). Ancient art in miniature : near eastern seals from the collection of martin and sarah cherkasky. Metropolitan Museum Of Art, New York.
- Porada, E. (1948a). The collection of the pierpont morgan library, volume 1 text. The bollingen series, XIV. Pantheon Books.
- Porada, E. (1948b). The collection of the pierpont morgan library, volume 1 plates, the bollingen series, XIV. Pantheon Books.
- Porada, E. (1993). Why cylinder seals? Engraved cylindrical seal stones of the ancient near east, fourth to first millennium B.C. The Art Bulletin, Vol. 75, No. 4 (Dec., 1993), 563-582.
- Teissier, B. (1984). Ancient Near Eastern Seals From The Marcopoli Collection. University Of California Press, California.